

Ключевые слова: психологический пол, половая идентификация, половая социализация, маскулинность, феминность, поло-ролевое поведение.

Yu. Savchenko

BECOMING OF PSYCHOLOGICAL FLOOR OF PRESCHOOL CHILD IN THE CONDITIONS OF PATERNAL-CHILD RELATIONS

In the article the aspects of becoming of psychological gender of children of preschool age are considered in the conditions of domestic education. Character of paternal influences of father and mother is certain on a boy and girl. Found out intercommunication between a paternal and maternal relation and features of becoming of psychological gender of boys and girls in preschool age.

Keywords: *psychological gender, gender identity, gender socialization, maskulinnost', femimnost', gender role behavior.*

УДК 159.922.73

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПРОЯВІВ ВОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

**Л. Соловйова, Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України**

У статті представлено результати вивчення індивідуальних особливостей розвитку вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку в пізнавальній та руховій активності. Також подано характеристики чотирьох диференційованих підгруп, визначених в ході експерименту.

Ключові слова: *вольова поведінка старших дошкільників, особливості вольової дії дитини у пізнавальній активності, особливості вольової дії дитини у руховій активності.*

Постановка проблеми. В наш час різко зростає необхідність наукового забезпечення процесу становлення особистості, передусім на початковому етапі її формування – у дошкільному віці. Особливе місце в цьому процесі належить вольовому розвитку дошкільника, як стрижню його особистісного зростання, оскільки вольова поведінка є одним з найбільш загальних і суттєвих проявів суб'єктності людини. За відсутності умов розвитку вольової поведінки дитини у дошкільному періоді відбувається уповільнення процесу розвитку в дитини: стійкості й незалежності від випадкових зовнішніх обставин і утворюваних внутрішніх потягів; здатності “володіти собою”; активного ставлення до навколишньої дійсності (ініціювати будь-які починання, цілеспрямовано їх утілювати в життя, наполегливо долати перешкоди на шляху до успіху), що призводить до руйнування зростаючої особистості, її творчої та перетворювальної функцій.

Вказане вище загострює проблему дослідження питань формування волі дошкільників загалом та індивідуальних ліній розвитку вольової поведінки дитини зазначеного віку зокрема. Перед педагогами і психологами постає завдання пошуку найбільш дієвих засобів впливу на формування волі кожної дитини. Ефективність таких засобів залежить не лише від загальних вікових особливостей розвитку вольової поведінки, а й від урахування специфічних особливостей волі конкретної дитини та умов, в яких вона набуватиме необхідних особистісних якостей.

Аналіз досліджень і публікацій з педагогічної та вікової психології дозволив констатувати доволі активний інтерес науковців до питань онтогенезу довільної регуляції дітей. Показано, що воля як одна із сторін свідомості розвивається у дитини після народження за сприятливих умов навчання й виховання та проявляється в її діяльності та поведінці (Б. Ананьєв, В. Аснін, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, О. Леонтєв, А. Лурія, Я. Неверович, С. Рубінштейн, В. Селиванов, М. Сеченов).

Дошкільний вік розглядається в плані вольового розвитку як період переходу від імпульсивних до довільних та власне вольових дій. Одним з основних новоутворень дошкільного дитинства є розвиток довільної поведінки: на кінець дошкільного віку поведінка дитини від імпульсивної, безпосередньої переходить до опосередкованої, регульованої правилом, вимогою, ціллю (Н. Гуткіна, О. Запорожець, Д. Ельконін, В. Котирло, О. Леонтєв, О. Смирнова, Т. Шульга та ін.).

У дітей старшого дошкільного віку складаються необхідні передумови для розвитку вищої форми довільної поведінки – вольової поведінки (В. Аснін, М. Догонадзе, Р. Кварцхава, В. Котирло, С. Кулачківська, Л. Кожарина, Я. Неверович, О. Смирнова, Н. Циркун, Т. Шульга).

Для позначення конкретних проявів вольової поведінки використовують поняття вольова дія, яка виступаючи своєрідною “одиницею” прояву волі, найменшою і найбільш простою величиною та несе у собі усі її ознаки. Термін

“воля”, “вольова регуляція поведінки” і “вольова поведінка” – тотожні поняття і родові по відношенню до поняття “вольова дія”, яке є, відповідно, видовим.

Отже, вольова дія – це свідомо цілеспрямована дія, особливістю якої є мобілізація зусиль для подолання перешкод на шляху до поставленої мети (В. Асній, О. Запорожець, Є. Ільїн, К. Корнілов, В. Котирло, С. Кулачківська, Я. Неверович, С. Рубінштейн, П. Рудік, В. Селиванов, С. Шапкин, Є. Щербаков, J. Kuhl). У порівнянні з довільною як свідомою дією, спрямованою на реалізацію поставленої мети, вольова дія є її різновидом, вищою формою прояву зі своїми специфічними ознаками.

Деякими авторами відзначаються виражені індивідуальні відмінності в успішності становлення вольової поведінки дітей (Г. Бурменська, В. Давидов, Т. Драгунова, Д. Ельконін, Л. Занков, Г. Костюк, В. Кузьменко, С. Максименко, Б. Теплов). Зокрема, В. Селіванов, В. Котирло, Н. Eysenk бачать їх у тому, що вольова поведінка якісно може відрізнитися в діяльності пізнавального спрямування і такій, яка вимагає від дитини певних фізичних зусиль. У зв'язку з цим ми поставили завдання дослідити індивідуальні особливості вольових дій старших дошкільників, які виявляються у різних видах дитячої активності та віднайти найбільш адекватні засоби психолого-педагогічного впливу на кожну дитину з метою її вольового розвитку.

Мета статті полягає у висвітленні основних результатів емпіричного дослідження індивідуальних особливостей вольових дій старших дошкільників у пізнавальній та руховій активності.

Виклад основного матеріалу статті. Вихідними при побудові емпіричного дослідження були наступні положення:

1. зародження і розвиток вольової поведінки в дошкільному віці відбувається в процесі спілкування та спільної діяльності дитини з дорослим;
2. якісні зміни у вольовій поведінці дошкільника зумовлюються розвитком її довільної поведінки;
3. характерним для вольової поведінки дошкільника є взаємозв'язок її мотиваційної і операційної сторін;

4. у дитини дошкільного віку можливе вивчення процесу її вольового розвитку в активності пізнавального та рухового спрямування за такими показниками:

– спрямованості системи діючих спонукань дитини до дій і потреб у вольових способах поведінки (стійкому збереженні прийнятої мети, цілеспрямованому пошуку рішення, підсилення наявних спонукань);

– володіння дитиною соціально виробленими засобами управління своєю поведінкою за показниками здатності планувати свої дії, підпорядковувати їх зразкам, інструкціям, власним задумам, самостійно коригувати з ними кожну дію, доводити розпочату справу до кінця, докладати вольове зусилля у подоланні перешкод на шляху до мети.

Констатувальний експеримент проводився на базі двох ДНЗ міста Києва. У дослідженні взяли участь 100 осіб: із них 50 (25 шестирічок і 25 семирічок) – дві групи досліджуваних експериментальної вибірки й 50 (25 шестирічок і 25 семирічок) – дві групи досліджуваних контрольної вибірки. Включення у експеримент двох контрольних груп дітей дозволило перевірити вірогідність гіпотези та специфіку прояву вольової поведінки дошкільників шостого та сьомого років життя в межах старшого дошкільного віку в умовах суспільного виховання.

Згідно з метою нашого дослідження констатувальний експеримент був спрямований на з'ясування індивідуального аспекту вольового розвитку дітей старшого дошкільного віку. Індивідуальні лінії розвитку дали змогу визначити критерії диференційованих підгруп дітей зазначеного віку за рівнями розвитку вольових дій у різних видах дитячої активності та надати їм психологічну характеристику. Для реалізації поставлених завдань використовувалась методична система експериментального дослідження, яка базувалась на таких загальноприйнятих методиках: методики вивчення розвитку вольової поведінки дошкільників В. Котирло [1]; методику дослідження єдності волі та мислення Н. Циркун [6]; методику вивчення стійкості пізнавального інтересу дитини у процесі розв'язання пізнавального

завдання; методику виявлення здатності дитини проявляти вольові зусилля і зберігати активність після втрати інтересу до діяльності С. Кулачківської [2]; методику вивчення здатності дитини гальмувати рухи в умовах рухливої гри З. Мануйленко [3]; технологію психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого з дитиною Т. Піроженко [5]; методику непрямой експрес-діагностики рівня психічного розвитку дошкільників П. Мясоєда [4].

Розвиток вольової поведінки старших дошкільників вивчався в єдності її мотиваційного й регуляційного структурних компонентів. Показники розвитку мотиваційного структурного компоненту вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку в пізнавальній та руховій активності відображали: міру самостійності дитини під час постановки мети, її усвідомленість, активність прийняття мети від дорослого; сформованість мотиву подолання перешкод як потреби не відступати перед труднощами й активно їх долати.

Регуляційний структурний компонент вольової поведінки старших дошкільників характеризував рівень володіння дитиною способами реалізації мети в ускладнених умовах: здатністю планувати діяльність, в процесі її виконання керуватися зразком, інструкцією, задумом; коригувати з ними свої дії; застосовувати засоби мобілізації себе, відбирати раціональні засоби досягнення мети.

У пізнавальній та руховій активності діти демонстрували різні ступені прояву показників структурних компонентів вольової поведінки (табл. 1).

Варто звернути увагу на те, що кожен наступний показник рівнів розвитку структурних компонентів вольової поведінки старших дошкільників визначався як складніший ступінь оволодіння дитиною вольовими вміннями в межах визначеного структурного компонента вольової поведінки і тому оцінювався від 0 до 2-х балів.

Зміст вказаних показників структурних компонентів вольової поведінки дітей доповнювався також показниками (зафіксованими у використаних нами експериментальних методиках, під час спостережень), в яких визначалися інтенсивність діяльності (час виконання завдання у поєднанні з кількістю спроб

його розв'язати), характер активності дитини тощо.

Таблиця 1

Ступені прояву показників структурних компонентів вольової поведінки дошкільників

Структурні компоненти вольової поведінки	Показники структурних компонентів	Ступені прояву показників
Мотиваційний	Самостійність дитини під час постановки мети, її усвідомленість, активність прийняття мети від дорослого; сформованість мотиву подолання перешкод як потреби не відступати перед труднощами й активно їх долати.	Мета діяльності не приймається, ініціюється рідко, не обгрунтовується; дитина відмовляється від мети <u>при перших труднощах</u> .
		Мета діяльності приймається, ініціюється та обгрунтовується з допомогою; дитина робить спроби долати труднощі.
		Мета діяльності приймається, ініціюється, обгрунтовується; дитина активно долає труднощі
Регуляційний	Здатність дитини: планували діяльність; діяти, керуючись зразком, інструкцією, задумом; коригувати дії, згідно з ними; мобілізувати зусилля для подолання перешкод на шляху до мети; міра допомоги дорослого, необхідна для досягнення дитиною мети діяльності	Не планує діяльність, в процесі її виконання не керується зразком, інструкцією, задумом; не коригує з ними свої дії; не застосовує засоби мобілізації себе, не відбирає раціональні засоби досягнення мети; потребує суттєвої допомоги від дорослого
		Планує діяльність з допомогою дорослого, в процесі її виконання відступає від зразка, інструкції, задума; виправляє помилки після вказування на них; потребує допомоги для мобілізації себе та відбору раціональних засобів досягнення мети
		Планує діяльність самостійно, в процесі її виконання керується зразком, інструкцією, задумом; коригує з ними свої дії, виправляє помилки; застосовує засоби мобілізації себе, відбирає раціональні засоби досягнення мети; звертається по допомогу після багатьох невдалих спроб

Відповідно авторської схеми вивчення індивідуальних особливостей вольової поведінки старших дошкільників методичний апарат дослідження складався з серії ігрових діагностичних завдань, спостереження та індивідуальних бесід із дітьми, вихователями та батьками.

Аналіз результатів дослідження розвитку вольової поведінки дітей довів, що у старшому дошкільному віці спостерігалися різні рівні володіння дітьми вольовою поведінкою. Оцінювання рівня розвитку мотиваційного та регуляційного компонентів у структурі вольової поведінки старших дошкільників ми проводили методом складання балів, отриманих кожною

дитиною за визначеними показниками. Для визначення критеріїв оцінки (інтервальних рядів) рівнів розвитку вольової поведінки старших дошкільників використовувалися стандартні шкали станайн.

Згідно отриманих даних був проведений аналіз процентного співвідношення досліджуваних дітей старшого дошкільного віку в експериментальних та контрольних групах відповідно до рівнів розвитку їх вольової поведінки у пізнавальній та руховій активності (табл.2.).

Таблиця 2

Розподіл дітей за рівнями розвитку вольової поведінки до початку розвивальної роботи

Досліджувана група	Рівень розвитку вольової поведінки дітей (у %)					
	Пізнавальна активність			Рухова активність		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Експериментальна (Е ₆)	68	32	0	56	44	0
Експериментальна (Е ₇)	52	48	0	32	60	8
Разом (Е ₆ , Е ₇)	60	40	0	44	52	4
Контрольна (К ₆)	64	36	0	52	48	0
Контрольна (К ₇)	48	52	0	36	56	8
Разом (К ₆ , К ₇)	56	44	0	44	52	4

Аналіз результатів довів, що в усіх досліджуваних групах найбільшу кількість дітей в обох видах активності було зафіксовано на низькому і середньому рівні, а найменшу – на високому рівні розвитку вольової поведінки. Також відзначено значну розбіжність у показниках розвитку вольової поведінки дітей шостого і сьомого років життя, відповідно груп Е₆, К₆ та Е₇, К₇.

Наявність прямого статистично значимого зв'язку між рівнями прояву структурних компонентів вольових дій дитини під час пізнавальної та рухової активності довів необхідність синхронізації розвитку вольових дій дітей у різних видах дитячої активності ($r=0,86$ при $p \leq 0,05$).

Розвиток вольової поведінки старших дошкільників виявився в диференціюванні рівнів прояву їх вольових дій у різних видах дитячої активності. Встановлений статистичний зв'язок між рівнями прояву

структурних компонентів вольової поведінки дитини дозволив визначити диференційовані підгрупи досліджуваних за рівням взаємозв'язку між вольовими діями у пізнавальній та руховій активності.

У дітей, що увійшли в **підгрупу I**, розвинені інтереси та уподобання до діяльності як пізнавального так і рухового характеру. Їх вольова поведінка у пізнавальній та руховій активності сформована на середньому рівні (33%, N=100).

Діти **підгрупи II** набагато успішніші в діяльності пізнавального характеру. Вони показали середній рівень розвитку вольової поведінки у пізнавальній та низький у руховій активності (5%, N=100).

В **підгрупу III** увійшли діти, які добре володіли навичками практичної діяльності. У них виявили високий і середній рівень розвитку вольової поведінки у руховій та середній і низький у пізнавальній активності (24%, N=100).

Коло інтересів дітей **підгрупи IV**, в основному, охоплювала діяльність практичного характеру, а діяльність пізнавального змісту мало приваблювала. У старших дошкільників даної групи вольова поведінка розвинена на низькому рівні як у пізнавальній так і у руховій активності (38%, N=100).

Для унаочнення одержаних даних скористаємося рисунком 1.

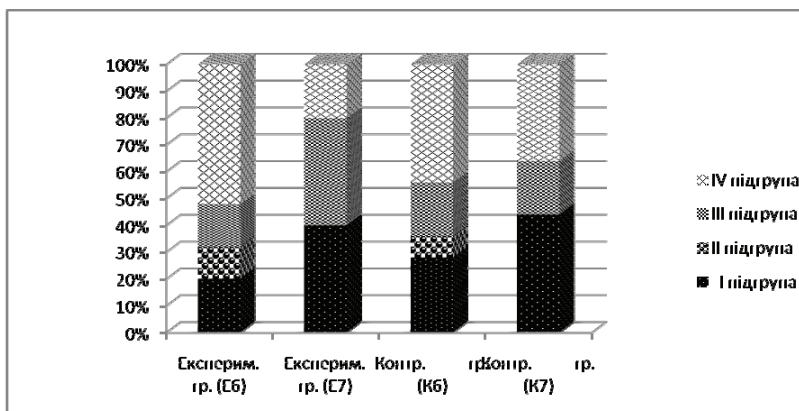

Рис.1 Характеристика розподілу дітей старшого дошкільного віку на підгрупи з урахуванням особливостей прояву вольової поведінки в пізнавальній та руховій активності до початку розвивальної роботи

Необхідно звернути увагу на те, що при констатації спостерігалася відсутність підгруп з високими показниками прояву вольової поведінки в обох видах діяльності, наявність підгруп з високими показниками прояву вольової поведінки в одному з видів дитячої активності, наявність підгруп з нерозвинутою здатністю до вольової поведінки у пізнавальній чи руховій активності, а також визначилася найчисельніша підгрупа з нерозвиненими вольовими діями в обох видах активності.

Подасмо характеристику дітей за підгрупами, утвореними відповідно до співвіднесення рівнів розвитку вольових дій у пізнавальній та руховій активності.

Підгрупа I. У дітей, що увійшли в цю підгрупу, розвинені інтереси та уподобання до діяльності як пізнавального так і практичного характеру. Вони із задоволенням грають у пізнавальні ігри: складають висічні картинки, вирішують головоломки, лабіринти, розв'язують загадки й задачі, а також малюють, конструюють з паперу та будівельного матеріалу, люблять займатися фізкультурою, грати в рухливі ігри. Перша підгрупа об'єднує дітей, вольові дії яких у пізнавальній та руховій активності сформовані на середньому рівні. Високого рівня розвитку вольових дій не виявлено в жодній дитини.

Дошкільники даної підгрупи почуваються впевнено і досягають успіхів за умов виконання знайомої і легкої діяльності. Таким справам вони надають перевагу, пояснюючи свій вибір простотою та швидкістю виконання завдання: “щоб було легко зробити”, “швидко зроблю і піду гуляти”, “складне—це важко, я не вмію його робити”. Показовою є поведінка таких дітей у проблемних ситуаціях, незвичних умовах, неочікуваних обставинах. При численних труднощах й перешкодах, коли перед дітьми стоїть задача самостійно шукати вихід із скрутної ситуації, у них падає інтенсивність діяльності, дошкільники втрачають бажання продовжувати діяти. Так діти не могли самостійно віднайти

необхідний спосіб складання візерунка, тривалий час відгадувати загадку: у випадку численних невдач у них знижувався інтерес до гри і та припинялася. Вони досить старанно і зосереджено починали складати картковий будинок, але з часом (у випадку багатьох невдалих спроб) розгублювалися, знижували темп роботи, інколи полегшували собі завдання, відступаючи від мети, і для продовження просування справи потребували допомоги від дорослого. В ситуації рухливої гри більшість дітей намагалися затримувати свої рухи, але тривалий час не витримували нерухокої пози і втрачали контроль над собою. При додатковому стимулюванні дорослим дитячих зусиль у вигляді заохочень, підбадьорень, застосуванні уточнюючих, навідних запитань, нагадуванні інструкцій, звертання до зразка, незначних підказок, діти продовжували досягати поставленої мети, демонструючи хороші результати.

Підгрупа II. Діти другої підгрупи набагато успішніші в діяльності пізнавального характеру. Вони достатньо обізнані у всьому, люблять розмовляти з дорослими на різні теми, слухати оповідання, казки, здебільшого самі вже непогано читають. Проявляють неприхований інтерес до розв'язання різного роду завдань на кмітливість: головоломок, лабіринтів, загадок, до складання розрізних картинок, конструктивних ігор. У дану підгрупу об'єднані діти із середнім рівнем розвитку вольових дій у пізнавальній та низьким у руховій активності.

Діяльність, яку вибирають діти цієї підгрупи для того, щоб нею займатися, за їх словами, не повинна бути складною. В тому разі, коли дошкільники стоять перед вибором між легким і складним завданням, і складне завдання оголошується цікавішим, ніж легке, – вони, в основному, надають перевагу йому, а отже свідомо приймають майбутні труднощі, проте не завжди володіють здатністю мобілізувати свої зусилля для їх подолання. Захопившись цікавою для них справою – складанням килимка з частин, діти активно розпочинали роботу: звичним для себе способом, підбираючи частини одну до одної, іноді не погоджуючи своїх дій зі зразком, викладали певні елементи килимка до тих пір, аж поки не стикнулися із труднощами (помилковість

вибраного способу дій, нестача фігур, невідповідність результатів роботи зразку тощо). Поведінка дітей в ситуації утруднень мала різні прояви: деякі діти ще намагались певний час самі шукати вирішення і виправляти свої помилки, і лише потім потребували поради дорослого; інші – одразу зверталися по допомогу, просили підказати необхідний спосіб. Проте, після надання одно чи багаторазової допомоги усі продовжували виконувати завдання. Під час відгадування загадки дитяча поведінка була близькою до дій дітей в попередній ситуації. Розпочавши гру у швидкому темпі, через безрезультатні спроби швидко досягнути поставленої мети, діти поступово знижували її темп, іноді взагалі зупинялися. Для продовження гри вони потребували зовнішньої стимуляції, нерідко після тривалого часу безрезультатних спроб знайти відгадку – “здавалися”. Натомість у практичних завданнях діти проявляли нетерпіння, висловлюючи незадоволення у рухливій грі тим, що треба стояти нерухомо, швидко втрачали контроль над своїми рухами. Після декількох невдалих спроб поставити “будку”, впадали у розпач від того, що “будинок не хоче будуватися”, чекали від дорослого прямої допомоги, а на його пропозиції самостійно продовжити виконувати завдання нерідко відповідали відмовою.

Підгрупа III. В цю підгрупу увійшли діти, які проявляють підвищений інтерес до діяльності практичного характеру. Свій час вони приділяють малюванню, ліпленню, рухливим та рольовим іграм побутового змісту, люблять допомагати дорослим у побуті. Добре володіючи навичками практичної діяльності, вони демонструють хороші результати при розв’язанні завдань такого характеру. В третю підгрупу об’єднані дошкільники із середнім рівнем розвитку вольових дій у руховій та низьким у пізнавальній активності.

Займаючись своїми улюбленими справами, діти почуваються впевнено, коли ніщо не стоїть на заваді досягнення бажаної мети. Так вони із задоволенням приймали завдання побудувати картковий будинок, активно починали складати “будки”. Однак після ряду безуспішних спроб починали губитися, знижували темп роботи, заявляли про трудність цієї справи. Вони потребували допомоги. Вчасна підтримка дорослого, іноді навіть незначна,

допомагала дітям продовжувати спроби звести будинок. Незважаючи на те, що здатність до посилення своєї активності у дітей розвинена не досить високо, усвідомлення важливості завдання не дозволяло їм відмовитися від нього. Будучи активними учасниками рухливих ігор, діти погоджувалися з правилами гри, старалися їх дотримуватися, але тривалий час зберігати нерухому позу не могли – не вистачало мобілізаційних можливостей.

В порівнянні з практичними, завдання пізнавального характеру діти приймали нерішуче, вагалися, деякий час не приступаючи до їх виконання. Для активізації своєї діяльності по складанню візерунка діти потребували визначення дорослим способу необхідних дій, показу елементів складання візерунка, контролю правильності виконання завдання. Без такої допомоги вони зовсім не могли продовжувати розпочату справу, відмовлялися від неї. Діти цієї підгрупи також з легкістю залишали спроби відгадати загадку, демонструючи повну пасивність і небажання грати далі.

Підгрупа IV. Коло інтересів дітей цієї підгрупи, в основному, охоплює діяльність практичного характеру: малювання, ліплення, рухливі ігри. Діяльність пізнавального змісту мало приваблює дошкільників, що пояснюється низькою пізнавальною активністю та невисоким рівнем розвитку процесів сприймання, пам'яті, мислення, уваги та уяви. Поведінка дітей в ситуації відгадування загадки характеризувалася загальною пасивністю, дитячі аргументи були випадковими, інтерес до гри пропадав невдовзі після її початку, після декількох безуспішних спроб дати відгадку. Діти легко відмовлялися від гри. При складанні візерунка з частин дітям було важко уважно аналізувати зразок та самостійно знаходити спосіб його складання без прямої підказки дорослого, послідовно дотримуватися під час роботи вказаного способу, точно наслідувати зразок та співвідносити з ним кінцевий результат: помилку своїх вони не помічали та не виправляли, заявляючи здебільшого, що “все так, як на зразку”. Надаючи перевагу приємним та легким заняттям, ці діти негативно реагують на будь-які незначні труднощі, що зустрічаються в їх роботі, відступаючи перед ними, не намагаються мобілізувати зусилля для їх

подолання: після декількох невдалих спроб самостійно скласти візерунок чи звести “будки” для карткового будинка – одразу звертаються по допомогу, пасивно на неї очікують або відмовляються від подальшого виконання. В рухливій грі, правила якої вимагали від дітей певних зусиль у стримуванні своїх рухів, вони не могли навіть незначний час слідкувати за своїми діями. Отже, у дітей даної групи вольова поведінка слабо розвинена як у пізнавальній так і у руховій активності.

Отже, обстеження виявило певні особливості в розвитку вольових дій у дошкільників, які брали участь у констатувальній частині дослідження. Відсутність в першій, другій та третій підгрупах дітей, чиї показники сформованості вольових дій дітей в одному з видів активності (пізнавальної чи рухової) проявляються на високому рівні є закономірною і підтверджується віковими особливостями розвитку волі дітей. Адже у дошкільників 5–6 років механізми вольової поведінки знаходяться саме в стані зародження і початкового становлення, що доведено багатьма дослідниками (В. Аснін, Я. Неверович, М. Догондзе, Р. Кварцхава, В. Котирло, С. Кулачківська, Н. Циркун, О. Смирнова, Л. Кожарина, Т. Шульга).

Незбалансованість рівнів розвитку вольових дій дітей у пізнавальній та руховій активності в другій та третій підгрупах, розвиненість здатності докладати вольові зусилля лише в одній з них пояснюється, на нашу думку, наявністю у дошкільників інтересів, уподобань, схильності до цього виду діяльності, успішності у ній. Це підтверджується результатами спостережень за дітьми в різних видах діяльності, бесід з ними, їх батьками та вихователями.

Однак, низький рівень розвитку вольових дій у дітей другої та третьої підгруп в іншому виді активності, а також існування четвертої, найбільш чисельної групи, що об’єднала дітей з нерозвинутими вольовими діями як у пізнавальній так і в руховій активності, окреслює найближчі розвивальні перспективи у становлення волі старших дошкільників та свідчить про нерозв’язаність проблеми формування вольової поведінки дошкільників у дитячому садку та сім’ї.

Висновки і перспективи наукових пошуків. Проведене дослідження показало, що для переважної більшості дошкільників необхідність здійснювати вольову регуляцію процесом розв'язання як пізнавального завдання так і завдання рухового характеру складала трудність. Очевидними причинами останнього явища визначено недостатній розвиток здатності дітей довільно управляти своїми пізнавальними психічними процесами й поведінкою в цілому та не сформованість мотиваційного та регуляційного структурних компонентів вольової поведінки. Розвиток вольової поведінки дітей старшого дошкільного віку визначається становленням його структурних компонентів: мотиваційного, який спрямовує, організує й мобілізує дитину на досягнення поставлених цілей і подолання перешкод на шляху до них та регуляційного, зміст якого становлять практичні вміння здійснювати цілеспрямовану діяльність.

На основі визначених чотирьох підгруп за рівнями прояву вольової поведінки в активності пізнавального та рухового спрямування було розроблено програму розвитку вольової поведінки старших дошкільників у пізнавальній та руховій активності та впроваджено на етапі формувального експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котырло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников / В.К. Котырло. – К. : Радянська школа, 1971. – 199 с.
2. Кулачковская Светлана Евгениевна. Развитие волевых действий у детей дошкольного возраста : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Кулачковская Светлана Евгениевна. – К., 1973. – 150с. – Бібліогр. : с. 140–150.
3. Мануйленко З.В. Развитие произвольного поведения у детей дошкольного возраста / З. В. Мануйленко // Известия АПН РСФСР. – 1948. – Вып. 14. – С. 89 – 123.
4. Мясоед П.А. Методика непрямої експрес-діагностики уровня психического развития дошкольника / П.А. Мясоед // Вопросы психологии. – 1996. – №2. – С. 130–136.
5. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : Навчально-методичний посібник / Тамара Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с. – (Серія „Дитина замовляє розвиток”).
6. Цыркун Н.А. Развитие воли у дошкольников / Н.А.Цыркун. – Минск : Нар. асвета, 1991. – 111 с.

Л. Соловьева

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПРОЯВЛЕНИЙ ВОЛЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ.

В статье представлены результаты изучения индивидуальных особенностей развития волевого поведения детей старшего дошкольного возраста в познавательной и

двигательной активности. Также поданы характеристики четырех дифференцированных подгрупп, определенных в ходе эксперимента.

Ключевые слова: волевое поведение старших дошкольников, особенности волевого действия ребенка в познавательной активности, особенности волевого действия ребенка в двигательной активности.

L. Soloviova

RESEARCH OF INDIVIDUAL DESCRIPTIONS OF DISPLAYS OF VOLITIONAL CONDUCT OF SENIOR UNDER-FIVES.

The paper presents the results of the study the individual characteristics of volitional behavior of children under school age in cognitive and motor activity. There were also four characteristics differentiated subgroups identified in the experiment.

Keywords: strong-willed behavior of older preschool children, especially the motivation of the child's cognitive activity, especially the motivation of the child's motor activity.

УДК 159.922.73

ІНТЕГРОВАНІЙ ВПЛИВ ІГРОВОЇ ТА МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

**І. Товкач, Київський університет
імені Бориса Грінченка**

На основі аналізу наукових досліджень висвітлюються тенденції необхідності наявності мовленнєво-ігрової діяльності старшого дошкільника та молодшого школяра як однієї з передумов формування особистості. Наводяться результати дослідження, присвяченого вивченню питання щодо місця сучасної іграшки, гри батьків з дітьми в структурі сімейного дозвілля. Подано рекомендації для вихователів, вчителів щодо організації мовленнєво-ігрової діяльності дитини.

Ключові слова: діяльність, види діяльності, дошкільник, молодший школяр, гра, ігрова діяльність, інтеграція, мовленнєво-ігрова діяльність, функції мовлення та гри, гендерна соціалізація тощо.

Постановка проблеми. Важливе місце в системі засобів розвитку мовлення й виховання дошкільників й молодших школярів посідає гра. Вплив гри на навчально-виховний процес дітей розкрито в роботах видатних педагогів (Я-А. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, та ін.) сучасних педагогів (Л. Артемова, А. Бондаренко, Н. Кудикіна, Н. Луцан, О. Сорокіна та інші), психологів (Б. Ананьєв, Ю. Аркін, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Виноградова, Д. Ельконін, К. Карасьова, С. Ладівір, С. Рубінштейн та ін.). Зокрема, Б. Ананьєв, зазначав, що саме завдяки розвитку спілкування і пізнання у процесі навчання і виховання, їх взаємодії і злиття у різноманітних формах виникає на їх основі така “синтетична” форма діяльності як ігрова.